

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

פסחים מ"ו עמוד א'

בגמ', לענין צירוף טומאה בפסח וכו', דאיכא פחות מכביצה אוכלין ונגעו בהאי בצק בפסח וכו'.

א. והקשה בספר אור חדש (ד"ה דאיכא פחות מכביצה), הא קי"ל דבחיבים שריפה, אמרינן כתותי מיכתת שיעוריה, וא"כ אף כשיש כזית, אינו נחשב כזית, וא"כ מה הנפק"מ בין יותר מכזית לפחות מכזית. ומתרץ, דמיירי שביטלו, ואינו מחוייב שריפה מן התורה כי אינו עובר עליו בב"י ובל ימצא, אך צריך לבערו מדרבנן כדי שלא יבוא לאכלו, ובהא לא אמרינן כתותי מיכתת שיעוריה.

הצל"ח בסוג' הביא את קושיית האור חדש, [הצל"ח כותב "וראיתי בספר אור חדש שהביא בשם ספר אמרי צרופה,, אך במהדורת האור חדש המצויה בידינו לא מוזכר שהקושיא היא בשם אמרי צרופה], וכתב על זה: "ולדעתי אין הדבר כן, שאף שאמרו במס' מנחות (ק"ב:) דלר' שמעון דאמר כל העומד לשרוף כשרוף דמי, נותר ופרה אי לאו דחיבת הקדש משוי להו אוכל לא היו מטמאין טומאת אוכלין דעפרא בעלמא הוא, מ"מ בחמץ אינו כן, אפי' אם נימא אין ביעור חמץ אלא שריפה, אינו דומה לשריפת קדשים דלעולם עומדים לשריפה כשנפסלו, משא"כ חמץ אם יעבור וישהנו עד אחר הפסח שוב אינו עומד לשרוף, לא מיבעיא לר' שמעון שמותר אז אפי' באכילה מן התורה אף שאסור בהנאה מדרבנן משום קנסא הואיל ועבר עליו בבל יראה מ"מ אינו מחויב לשרפו, אלא אפי' לר' יהודה שאסור מן התורה אחר הפסח, מ"מ כיון ששוב אינו בכרת וגם שוב אינו בבל יראה, ואפי' מצוה דתשבינו שוב ליכא כלל רק בשביל שלא יבא לידי תקלה, לכך שוב אינו דומה לנותר שהוא לעולם בכרת וגם מצוה לשרפו. ולכן אפי' ר' יהודה מודה בחמץ אחר זמנו שאינו בשריפה, ולכן אפי' תוך הפסח לא אמרינן בו לענין טומאה עפרא בעלמא הוא". ואמנם מאי דפשיטא ליה למר, מספקא ליה להמנחת חינוך (מצוה ט') וכן מספקא ליה להנצי"ב זצ"ל (העמק שא"ה פר' מצורע שאילתא פ"ח אות י"ז), ובסוף מסיקים דחמץ בפסח אמרינן ביה כתותי מיכתת שיעוריה כיון דחייב בביעור, הנצי"ב אף מדייק כן מביאור הגר"א (אהע"ז ר"ס קכ"ד), ואף שאפשר לפרש אחרת ראייתו מביאור הגר"א, אך זו ודאי מסקנת המנחת חינוך והנצי"ב.

ב. והנה לעיל (י"ד.) בסוג' ר"ח סגן הכהנים, קאמר רבי מאיר מדבריהם של רבי חנינא ורבי עקיבא למדנו, ששורפין תרומת חמץ עם התרומה הטמאה בפסח, אף על פי שהטהורה נטמאת בכך, ובגמ' פריך ומשני דלא מיירי מתרומת חמץ טהורה לגמרי דאסור לטמאות קדשים בידיהם, אלא בנפסלה או נטמאה טומאה קלה וכדומה.

והקשה השער המלך (פ"ד מגירושין ה"ב), דלשיטת התוספות (פסחים כ"ה.) דתרומה טמאה מצותה בשריפה, א"כ הא כתותי מיכתת שיעוריה, והרי היא כאילו אין בה שיעור כביצה, ואינה מטמאה אחרים. ואם כן אף עם תרומה טהורה יהיה מותר לשרופה, דהא בציר לה משיעור טומאה, עיי"ש בדבריו. וכתב התורת גיטין (סימן קכ"ד), דלא שייך "כתותי מיכתת שיעוריה" אלא במקום דבעינן שיהיה השיעור מחובר יחד בשלימות, כשופר ולולב. אבל בדבר שאף אם שיעורו כתות שפיר חשיב שיעור, לית לן בה. והכי נמי בשיעור כביצה לטומאה. דאף אם הוא מפורר נמי מיטמא.

ולפי זה אף בחמץ, אף שדינו שריפה, אך כיון שפירורים מתלקטים לאיסור, ולא בעי כזית שלם, לא אמרינן ביה כתותי מיכתת שיעוריה. וכ"כ כתב סברא זו הקהילות יעקב (סוכה ס"י כ"ה) שמחלק בפשיטות, דכתותי מיכתת שיעוריה לא אמרינן אלא היכא דבעינן שיעור שלם אבל כל היכא שאין אנו צריכים אלא שיעורא בכמות לא אמרינן הכי, כי כל המשהו מצטרף יחדיו לשיעור כזית. וכבר הארכנו ביסוד זה בביאור דברי התוס' בעירובין (פ. ד"ה אבל קורה), שכתבו שלחי אשרה כשרה, כיון דשיעורו משהו, עיי"ש, ובשפת אמת שם על התוס', ובחי' רבי חיים הלוי (פ"ז משבת ה"ב), שנתנבאו באותו ביאור בדברי התוס' הנ"ל, והלכו נמי בדרך זו.

ג. אמנם רוח אחרת היתה עם מהר"י אסאד זצ"ל (שו"ת ח"א או"ח סי' ק"ב), שבסיום תשובתו בענין אחר לשואל, הוסיף לו הערה ובתוך קושייתו חזינן דהוא מחלק בחמץ, דלענין הנאתו באכילה יחייבוהו בשיעור כזית, אף שאמרינן כתותי מיכתת שיעוריה, אך גבי צירוף טומאה, אכן נאמר כתותי מיכתת שיעוריה, וז"ל: "ואגב אציע לפני הדרתו הערה בסוגיא פסחים (ל"ב ע"א) תנן האוכל תרומות חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש וכו' וקשה לי גם אי לפי מדה משלם מי ניחא הא לחייב תשלומי חומש בעי' אוכל כזית כת"ק דאבא שאול (ל"ב:) וכיון דתרומת חמץ לשריפה עומד כתותי מיכתת שיעוריה ואין כאן כזית, בשלמא באוכל חמץ כזית לא קשיא איך חייב מלקות משום אוכל חמץ והא מכתת שיעוריה ז"א דבהכי חייבי' רחמנא והרי נהנה גרונו ומעיו בכזית, אבל זר שאכל תרומת חמץ בשוגג דלא נהנה מאכילת איסור דאלו ידע לא היה אוכלו דקיי"ל מה"ט מוכר דברים אסורים באכילה ואכלם הלוקח פטור לשלם למוכר ביו"ד סי' קי"ט וכיון דמיכתת שיעוריה משום חמץ אין כאן כזית לחייבו חומש על אכילתו בשוגג התרומה כנ"ל". ולפי סברתו, הדרא קושיית האור חדש היאך יטמא והלא כתותי מיכתת שיעוריה, וצ"ל דבדבריו שמיירי בביטלו, ודו"ק.

ד. והנה בספר משמרות כהונה הקשה, דאמאי מיירי הכא משיעור שהבצק שיטמא אחרים, והלא יכול לחלק על החמץ עצמו שכיון שהוא בשיעור שעובר עליו יקבל טומאה אף שהוא פחות משיעור, ומתרץ, דליכא נפק"מ דהוא אסור באכילה מדין חמץ ואף לאחר הפסח אסור, ולכן מיירי מלטמא אחרים שאף הם יאסרו ע"כ. ובעניי נפלא ממני שלא ציין שזה הקשו ותירצו התוס' בשבת (דף צ"א. ד"ה אי לענין), עיי"ש.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

בגמ', א"ר אבהו אמר רשב"ל לגבל ולתפלה ולנטילת ידים ארבעה מילין.

[ה]. פירש"י: "לגבל, המגבל עיסת אחרים בשכר, וכלי בעל הבית טמאים, עד ארבע מילין הטריחוהו חכמים לילך למקוה לטבול כליו, וכן לתפלה, אם מהלך אדם בדרך ובא עת ללון ולהתפלל, אם יש בית הכנסת לפניו ברחוק ארבע מילין, הולך ומתפלל שם ולן שם, וכן לנטילת ידים לאכילה, אם עתיד למצוא מים לפניו בארבע מילין הולך לשם ונוטל את ידיו".

ופסק הטור (או"ח סי' צ') כרש"י, אמנם בשינוי לשון קצת, וז"ל הטור: גרסינן בפסחים לתפלה ארבעה מילין [ובו], ופרש"י לתפלה להתפלל בעשרה שאם הוא הולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה אם לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללין בעשרה צריך לילך שם ולאחריו צריך לחזור עד מיל כדי להתפלל בעשרה, ואע"פ שיש פירושים אחרים [ובו] פירש"י עיקר לכן צריך להשתדל בכל כחו להתפלל עם הצבור. וכן נפסק בשו"ע (שם, סט"ז).

וכתב המשנה ברורה (ס"ק נ"ב) דמכאן תוכחת מגולה לאותם אנשים שנמצאים בעיר, ומזלזלים במצות תפילה בציבור, ואינם הולכים להתפלל בבית הכנסת במנין שחרית, מנחה, וערבית, עיי"ש, שמבטלין בכך חיובם ומזלזלים רח"ל בכבוד השי"ת ובקדושתו השורה בבי עשרה. וכלשון שולחן ערוך הרב (סי"ז) "שתפלת הצבור היא גדולה ממצות עשה של תורה הואיל ומקדשין בה ה' ברבים" עיי"ש בארוכה. וביותר כתב האליה רבה (סק"י) בשם תשו' בית יעקב שמצוה על הגבאים לתת קנסות לאנשים שנמנעים מלהגיע לבית הכנסת ומתפללים ביחידות בביתם מפני הפסד ממון או טירחות אחרות, ואם הם עשירים יש לקנסם בקנסות ממון גדולים ביותר, עיי"ש.

[ו]. ובמה ששינה הטור מלשון רש"י, שכתב דשיעור ד' מילין הוא לענין להתפלל במנין, ואמנם לשון רש"י הוא להתפלל בבית הכנסת. כתב בשו"ת מלכי בקדש (ה"ב סי' קי"א אות ב') דהטור לשיטתו שסובר שם דהא דאיתא (ברכות ו.) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת היינו בציבור, אבל רבינו יונה (ד. מדפי הרי"ף ד"ה אימתי) כתב בשם הגאונים שאפילו כשאין הציבור מתפללין יש לו לאדם מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפילת ציבור, ואולי רש"י ס"ל כוותיה, ולכן כתב תפלה בבית הכנסת וכוונתו גם כשאין שם עשרה מתפללין, וכ"פ שו"ע ר"ר (כ"י). והשע"ת (סק"י), מסתפק במי שמתפלל בביתו בעשרה, ולא בבית הכנסת אי נקרא שכן רע, אך ודאי לא יצא יד"ח תפילה בבית הכנסת. אמנם אי נימא כדברי המלכי בקדש שרש"י ס"ל כרבינו יונה, נפקא ב' חומרות גדולות לפי רש"י: א'. הלא תפילתו של אדם נשמעת בבית הכנסת אפילו בדליכא עשרה שם, ובמילא שיעור הליכה ד' מילין הוא לבית הכנסת – אף אם לא יהיה עשרה שם. והשני, דאם במקום שנמצא בדרך יש לו עשרה, אך לא בבית הכנסת, ובשיעור עד ד' מילין יש עשרה בבית הכנסת, לפי רש"י ורבינו יונה יצטרך ללכת עד לבית הכנסת להתפלל בעשרה, כי שם תפלתו נשמעת יותר.

וזוהו חידוש שלא שמענו ולא מצאנו שיאמרו, ומסתמא זה החילוק אף אינו נכון, דהרי כתב המשנ"ב (סקנ"א) בשם הפרי מגדים, דאם יש לו עשרה בדרך, שרי לו בדיעבד להתפלל מנחה גדולה, אף דלכתחילה אין להתפלל מנחה גדולה כמבואר בס"י רל"ג, הולכי דרכים שאני. ומשמע שם מדבריו, שאף שיכול לילך לעיר ולהגיע לשם לפני הלילה ולהתפלל מנחה לכתחילה, אינו מחוייב לעשות כן, ומינה חזין עוד, שבדרך יש לו עשרה, ובעיר יש לו עשרה ובית הכנסת, ועכ"ז יכול להתפלל בדרך עם עשרה.

עוד יש להדגיש, דחייב זה של עד ד' מילין, אינו מרחק ד' מילין, אלא שיעור זמן של מהלך ד' מילין (ע"י ביאור הלכה קס"ג, ד"ה ברחוק), והוא מינימום ע"ב דקות, ולכך כיום שנוסעים ברכב, אז עד מרחק לפניו של שעה ועוד י"ב דקות, ולאחריו ח"י דקות, חייב לנסוע להתפלל במנין. ועוררתי על זה כבר בשיעורים לפני הוואקאנס, שאלו הנוסעים לשוויץ או צרפת, ויש שקשה להם הנהיגה הרצופה ועושים תחנה באמצע הדרך, צריכים לסדר מקום חנייתם היכן שיש מנין. ואם במקום שהכינו ללון אין מנין, אז מעיקר הדין חייבים להמשיך בנסיעתם עוד ע"ב דקות (בערך 150 ק"מ) כדי ללון במקום שיהיה להם מנין לשחרית, ואף אם יהיה להם הפסד כספי שיצטרכו לשכור מקום אחר ללילה.

במשנה, כיצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב. ר"א אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה.

[ז]. כתב החתם סופר בסוגיין, הקשה לי למדן אחד, אם יפריש הישראל אינו יכול לבטלה כשתחמיץ, שאינה שלו אלא ממון כהנים, אך יש עצה שיפריש ויתננה לכהן קודם שתחמיץ ויבטלנה, כדתינא (ז.) היושב בבהמ"ד ונזכר שיש לו עיסה בביתו מבטלה בליבו. ובראשית דבריו כתב החתם סופר, דיש לחקור, אי הפקר הוא כשנעשה רק לישראל ולא לעבו"ם, דהלא חלה זו הקדושה כתרומה אסורה ליפול בידי נכרי, כמו שכתבו התוס' בגיטין (מ"ז. ד"ה אדעתא דנכרי), וא"כ הכהן צריך לבטלה דהיינו להפקירה רק לישראל, ויש להסתפק אי הוי הפקר ככה"ג. עוד כתב החת"ס, דמירי שאין כאן כהן לפניו בשיעור זמן שלא יחמיץ, והישראל לא מצי מבטל ליה שאינו שלו לגמרי. עוד כתב, דכשנותנים מתנה על מנת שחייב להפקירה, לא הוי נתינה כלל, ולא יצא ידי חובת חלה, ועיי"ש בראיותיו.

[ח]. ובתשובותיו מצד החתם סופר (או"ח סי' קכ"ז) כשיטת הנודע ביהודה גבי שיעורים [הנקרא בימינו שיעור חזון איש], ובתוך דבריו שם כתב: ומתוך דבריו למדנו ישוב לקושיא אחת שהקשה אדם קשה כבדל ה"ה החסיד החרוץ המופלג מו"ה ליזר קוניץ ז"ל מק"ק פרוסטיץ יע"א, והוא בספר תשובה מאהבה (ח"א סי' קכ"א), הא ר' אליעזר מתלמידי שמאי דס"ל חמץ בכותבת (ביצה ז.), והנה ביומא (ע"ט:) מבואר דשיעורו של שמאי בכותבת הוא יתירה מכביצה, ובפסחים (מ"ה.) מבואר דביו"ט של פסח אין אופין שיעור גדול משיעור חלה [והוא מ"ג ביצים], והנה שיעור הפרשת חלה טמאה הוא אחד ממ"ח כמבואר במס' חלה (פ"ב משנה ז.), וא"כ כיון שכל העיסה הוא מ"ג ביצים, לפי"ז א' ממ"ח ממנו לא יגיע לשיעור ביצה, ואינו עובר עלי' בבל יראה לבית שמאי, ולמה חשש ר' אליעזר. ומזה מוכיח החת"ס חידושו שכתב באותה תשובה, ששיעור

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

הפרשת חלה הוא מהעיסה, ולא מהקמח, ואחר שיהיה עיסה עם המים, יעמוד שיעורו על נ"ד ביצים, וחלק אחד ממ"ח משיעור זה, הוא כבר יותר משיעור כותבת ואסור אף לבית שמאי, עיי"ש.

ט]. התשובה מאהבה (שם) עצמו, שנשאל בקושיא זו, כתב דקושיא זו אינה אלא לחדוד, דהא בלאו הכי יש להקשות דמדאורייתא הרי סגי להפריש חלה כל דהו שאין בה כזית ולא יעבור על בל יראה, וכך היו צריכים לעשות בפסח, אע"כ דר"א נתן עצה להנצל אפילו מאיסור **חצי שיעור של בל יראה**.

י]. קושיא זו הקשה גם השואל את **מהר"י אסאד** זצ"ל (או"ח סי' קס"ב), ורצה השואל לתרץ שבשאר מודים בית שמאי ששיעורו בכזית, דראוי לחמץ בו, ועיסה זו שתהא מונחת בלא כלום עד מוצאי יו"ט דהרי אסור לבערה, תתקלקל בוודאי ואז תהיה שאור, ושיעורה יהיה בכזית אף לבית שמאי ור"א. וכתב ע"ז מהר"א, ודפח"ח והוא תירוץ יפה אבל אינו אמת, דרק בשאר שהוא מתחילתו כך, שיעורו לבית שמאי בכזית שהוא חומרא וחידוש התורה, אך דבר שהיה ראוי לאכילה ושיעורו לב"ש היה ככותבת, לא משתנה דינו לחומרא אחרי שמתקלקל ונפסל לאכילה, עיי"ש בראיותיו.

דף מ"ו עמוד ב'

בגמ', איתמר, האופה מיום טוב לחול, וכו' רבה אמר אינו לוקה, אמרין הואיל.

יא]. והקשו **התוס'** (סוד"ה רבה) "ואם תאמר אי אמרין הואיל א"כ בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה וי"ל כיון דלא שכיח כלל לא אמרין הואיל". [ועי' **חתם סופר** (ביצה כ"ו: ד"ה מוקצה לחצי שבת) דפשוט ליה שבשבת שהוא איסור סקילה לא אמרין הואיל כלל, ולא הזכיר שם שמאי דפשיטא ליה, הוא קושיית התוס' בסוג', ולא תירץ בדברי קדשו של החת"ס, וצ"ע]. ולכאורה משמע מתוס', דאי יש באמת חולה שיש בו סכנה, אז שפיר יכול לומר הואיל, דהוא כבר שכיח.

והנה **הישועות יעקב** (או"ח סי' שכ"ח סעי' י"ד ס"ק ג') מקשה על תוס' "אחד מהקושיות הנפלאות שהקשיתי באמת", ובהקדם:

יב]. נתבאר במשנה ובגמ' בחולין (י"ד). השוחט בשבת אף על פי שמתחייב בנפשו **שחיטתו כשרה**. ומסיק בגמ' דלר"מ יכול לאכול בו ביום, ולר"י במוצ"ש בכדי שיעשו. ופריך, והלא לא מיירי בבישול, אלא בשחיטה, ואמאי שרי לר"מ והלא יש אף איסור מוקצה שהיה הבהמה החיה מוקצה בבין השמשות. ומשני, שהיה שם חולה שיש בו סכנה בבין השמשות, והיה מותר לשחוט את הבהמה לחולה. ופריך, א"כ אף לר"י יהיה שרי, ומשני שכעת בעת השחיטה החולה כבר הבריא, ולכך מתחייב בנפשו, אך מוקצה ליכא, דבבין השמשות היה מותר. והקשו שם **התוס'** (ד"ה כגון שהיה לו חולה והבריא), אי מיירי שהחולה הבריא, אמאי לא חוזר שוב להיות מוקצה לפי המ"ד בביצה (כ"ו:) שיש מוקצה לחצי שבת. ומתריצים, שחולה שיש בו סכנה אף שהבריא **רגילות הוא שחוזר לחולין**, ולכך לא הוי מוקצה.

ומקשה **הישועות יעקב**, אם כן מדוע השוחט בשבת מתחייב בנפשו, והלא תוס' בפסחים בסוגין אמרו שאפשר לומר הואיל ויהיה חולה שיש בו סכנה רק דאינו שכיח, אך בשוחט בשבת מיירי דהיה שם חולה שיש בו סכנה שהבריא, ותוס' בחולין שם אמרו שרגילות שיחזור לחליו, אז זה כבר כן שכיח, וא"כ אף קודם שחזר בפועל לחליו, שפיר שייך למימר הואיל שיחזור לחליו, דהוא שכיח, ואמאי מתחייב בנפשו. הישוע"י מנסה לתרץ ולחלק בין דחוויה להותרה, אך סליק בדוחק. והביא **הבית יצחק** (יר"ד ח"ב סי' קס"ט אות ב') "קושיית הישועות יעקב המפליאה" ומנסה לתרץ הקושיא בדוחק, עיי"ש.

יג]. ובעניי רציתי לנסות ולתרץ קושייתו, לכאורה מה הדין יהיה במוקצה מחמת עם הארץ, חינוכו אותו שאסור ללבוש משקפים בשבת, ונודע לו באמצע שבת שמותר ללבוש משקפים בשבת, האם המשקפים יהיו מוקצה לאותו יהודי? והיינו מוקצה בטעות מחמת שלא ידע הדין, כתבו התוס' ישנים (שבת מ"ו: אות ב') גבי חכם שראה מום בבכור קודם היו"ט ולא ידעו הבעלים עד אחרי בין השמשות שהבכור מותר מדינא, הוי מוקצה בעבורם, ומשמע דההיתר של מוקצה או איסורו הוא על פי דעת האדם, ואם הוא טועה בדין, לגביו מתבטל או נהיה דין מוקצה. [ומה שכתב **החזון איש** (סי' מ"ט, סק"ג) גבי מוקצה בשמיני עצרת בטעות, אינו ראיה לנידון דידן, דשם הטעות הוא שזה כלל לא יו"ט, ולא שייך ביה דין מוקצה, וזה תשובה למה שהקשה במגילת ספר (סי' ס"ג, אות ד') על התו"י הנ"ל, ודו"ק].

וא"כ לכאורה יש לדייק בהבנת הגמ' בחולין אף ללא קושיית הישועות יעקב מהתוס' בפסחים, איך הגמ' בחולין תירצה "חוזר לחליו והבריא", והלא לסברת התוס' **שזה רגילות לחזור ולחלות**, אז עדיין שם החולה נשאר אצלו, וכיצד אמרין שהבריא, והלא הוא לא בריא כי הוא רגיל לחזור לחליו, וספק פיקוח נפש מחללין עליו את השבת. אלא בוודאי מדובר בחולה **שברור שלא יחזור לחליו**, אך אם חוזר לחליו בוודאי לא הוי בריא. וא"כ לגבי איסור שבת יהיה לו איסור גמור, כי הוא בריא לגמרי, אך לגבי איסור מוקצה, **אם דעת האדם עדיין על זה**, כי בחששות שלו הוא עדיין חושש שאולי החולה יחזור לחליו, וא"כ אין קשר בין איסור המוקצה, שלא יהיה מוקצה כי תלוי בדעת האדם, ולכך איסור דרבנן לא יעבור, לבין השוחט או המבשל בשבת בגלל החשש שלו שמא אותו חולה יחלה שוב, ולכך הוא מתחייב בנפשו.

ודמות ראיה יש לי **ממשנ"ב** (תרע"ז ס"ק י"ח), גבי נר חנוכה שרק החצי שעה הראשון הוקצה למצוותו, אך המשנ"ב פוסק שבסתם חייב לשרוף את המותר אחרי חצי שעה, **כי דעתו שכולו למצוה**. ולכאורה אף אם היה דעתו כולו למצוה, הלא זה אינו אמת, דהמצוה נסתיימה כעבור חצי שעה, אלא מוקצה לא הוי על פי האמת, אלא על פי דעת בני האדם.

הערות והארות יתקבלו בברכה ויבואו בדפים הבאים בשם אומרם בל"נ: rabinoviz@gmail.com